

**NORME DE DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT ÎN MOLDOVA,
ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA**

DARIESCU COSMIN

Doctrina românească de drept internațional privat se dovedește parcimonioasă în evocarea istoriei științei soluționării conflictelor de legi în spațiul românesc. Dacă pe plan european, evocarea ajunge până în vremea Imperiului Roman sau până în Italia secolului al XI-lea, pentru Țările Române, istoria dreptului internațional privat începe invariabil cu art. 2 al *Codului civil român*¹. Întrucât această lege organică a dreptului românesc a fost promulgată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza prin *Decretul-lege nr. 1655/4 decembrie 1864* (fără a fi fost supusă în prealabil dezbaterii și adoptării Corpurilor Legiuitoare²) și a intrat în vigoare la 1 decembrie 1865, ar trebui să înțelegem, oare, că înainte de 1865, dreptul din Țara Românească (Valahia) și cel din Moldova nu aveau norme sau principii pentru soluționarea conflictelor de legi?

Într-un alt articol³, am demonstrat pe temeiul cursului de drept civil publicat de Ioan Bărbătescu la București, în 1849, că juriștii valahi din epoca anterioară intrării în vigoare a *Codului civil român* din 1864, cunoșteau și aplicau principiile conflictuale elaborate de teoria franceză a statutelor, așa cum au fost acestea modificate prin art. 3 al *Codului civil francez* din 1804 și prin scrierile lui Jean A. Rogron (care datează tot din prima jumătate a sec. al XIX-lea).

Comunicarea de față își propune să determine normele sau principiile folosite de juriștii moldoveni pentru soluționarea litigiilor de drept internațional privat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai exact până la 1 decembrie 1865 (data intrării în vigoare a *Codului civil român* de la 1864).

¹ În acest sens, George Plastara. *Manual de drept internațional public cuprinzând și o expunere a conflictelor de legi (Drept internațional privat)*. Editura All Beck, București, 2004, pp.260-269, Ion P.Filipescu și Andrei I. Filipescu. *Tratat de drept internațional privat*. Ediție revăzută și adăugită. Editura Universul Juridic, București, 2005, pp.54-55 ș.a..

² Grigore Chiriță. *Organizarea instituțiilor moderne ale statului român (1856-1866)*. Editura Academiei Române, București, 1999, p.113.

³ Cosmin Dariescu. *Principii de drept internațional privat valah din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În: Universitatea „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Drept. *Anuar, Tomul XIV-Drept*. Casa de Editură „Venus”, Iași, 2008, pp. 41-53.

Potrivit art. 1912 al *Codului civil român* din 1864, „codicii Domnilor Calimach și Caragea și orice alte legi civile anterioare, ordonanțe domnești și instrucțiunile ministeriale din ambele Principate-Unite, sînt abrogate în tot ce nu este conform regulilor prescrise în prezentul codice.” Așadar, până la 1 decembrie 1865, principalele izvoare juridice formale ale dreptului civil din Principatele Unite erau: *Codul (Legiuirea) Caragea*, în Valahia și *Codul Calimach*, în Moldova.

Codul Calimach (Codica țivilă a Principatului Moldovei) a fost alcătuit din porunca domnitorului Scarlat Calimach (Calimaki⁴), de o comisie ce-i includea pe: Christian Flechtenmacher, Andronache Donici, Anania Cuzanos și Skeleti. Această comisie a fost ajutată de numeroși colaboratori printre care îi amintim pe: Costache Conachi, mitropolitul Veniamin Costaki și pe viitorul domn Mihail Sturza⁵. Lucrările comisiei au fost supuse atât aprobării Adunării Obștești (alcătuită din mitropolit, episcopi și veliții boieri) cât și aprobării domnului.

Codul Calimach a fost tipărit la tipografia Mănăstirii „Trei Ierarhi” din Iași, în trei volume, în limba greacă, sub titlul *Codul civil al Principatului Moldovei*. Volumul I și volumul al II-lea, corespunzând primelor două părți ale codului, au fost tipărite în 1816, în vreme ce volumul al III-lea a fost tipărit în 1817.

Printr-un hrisov din 1 iulie 1817, domnitorul Scarlat Calimach a promulgat codul și i-a stabilit intrarea în vigoare pe data de 1 octombrie 1817.

Codul Calimach a fost tradus și tipărit în limba română abia în decembrie 1833, ca urmare a prevederilor art. 318 (devenit ulterior 375) din *Regulamentul organic al Moldovei* potrivit cărora Codul Calimach își păstra forța juridică sub condiția traducerii în limba română și completării lui⁶.

În privința surselor juridice ale Codului Calimach, multă vreme s-a considerat că acesta a fost o traducere sau o adaptare a *Codului civil general austriac* din 1811. Această opinie a fost respinsă cu argumente solide în *Introducerea* de la ediția critică a codului din 1958, ajungându-se la concluzia potrivit căreia izvoarele Codului Calimach erau: dreptul roman și greco-roman

⁴ Potrivit lui Octav - George Lecca. *Familiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice). Cu adnotări, completări și desene de Mateiu Caragiale*. Ediție îngrijită de Alexandru Condeescu. Editura Muzeul Literaturii Române, București [f.a.], pp.175-176, Scarlat Calimah Vodă a trăit între 1773-1821 și a domnit în Moldova în 1806 și în 1812-1819, iar în 1821 a fost domn atât al Moldovei cât și al Valahiei.

⁵ Colectivul Pentru Vechiul Drept Românesc. *Codul Calimach*. Ediție critică. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p.5

⁶ Ibidem, pp.11și 14.

(în special cel cuprins în *Basilicale*), hrisoavele și dezlegările domnilor anteriori, obiceiurile juridice ale poporului român precum și *Codul civil general austriac* din 1811 (de la care s-a folosit planul general) și *Codul civil francez* de la 1804, cu literatura exegetică aferentă (Merlin de Douai, Charles B. M. Toullier și Jean A. Rogron). Codul civil francez a influențat doar redactarea anumitor texte ale codului civil moldovenesc⁷.

Așa cum deja am menționat, Codul Calimach avea trei părți precedate de o introducere și două anexe. Introducerea era intitulată „Pentru legi sau pravile politicești în deobște”, Partea I purta titlul „Pentru dritul persoanelor”, Partea a II-a, „Pentru dritul lucrurilor”, în vreme ce Partea a III-a avea titlul „Pentru înmărginirile ce privesc cătră dritul persoanelor dinpreună și a lucrurilor”. Anexa I reglementa concursul creditorilor, în vreme ce Anexa a II-a conținea normele cutumiare privind mezatul (vânzarea la licitație). Atât introducerea și cele trei părți ale codului cât și cele două anexe erau împărțite în paragrafe care îndeplineau rolul articolelor din actele normative contemporane.

Studierea planului general al Codului Calimach ne îndeamnă să căutăm eventualele norme de drept internațional privat⁸ mai cu seamă în introducere, întrucât aceasta conține norme juridice privind legile politicești (adică civile) în general și aici ar fi locul cel mai potrivit pentru a se reglementa conflictele dintre sistemele juridice ale mai multor state competente să reglementeze raporturile juridice cu element de extraneitate.

Lectura celor douăzeci și patru de paragrafe ale introducerii dezvăluie trei norme de drept internațional privat.

Potrivit paragrafului 2, Codul Calimach conținea „Dritul politicesc” care reglementa „particularnicile dreptăți și îndatoriri” pe care *toți locuitorii* „Prințipatului acestuia sînt deopotrivă datori a le păzi între dânșii”. Așadar, normele Codului Calimach erau obligatorii pentru toate persoanele fizice care se

⁷ În problema izvoarelor Codului Calimach a se consulta Colectivul Pentru Vechiul Drept Românesc. *Codul Calimach*. Ediție critică. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, pp.17-26.

⁸ Putem utiliza denumirea de „norme de drept internațional privat” întrucât cercetăm prevederile Codului Calimach din punctul de vedere al științei juridice moderne. Normele din Codul Calimach privind soluționarea conflictelor de legi și condiția străinului nu le erau cunoscute juriștilor moldoveni din 1817 sub această denumire, întrucât ea a fost pusă în circulație de Joseph Story în 1834 și de Foelix în 1843 (Ovidiu Ungureanu, Călina Jugastru, Adrian Circa. *Manual de drept internațional privat*. Editura Hamangiu, București, 2008, p.20). După un alt autor, primul jurist care a propus denumirea de „drept internațional privat” a fost Jean Étienne-Marie Portalis, în 1783, într-un raport către Academia de Științe Morale (George Plastara. *Curs de drept civil român pus la curent cu legislația postbelică*. Vol. I, Editura „Cartea Românească”, București, [f.a.] p.47).

aflau pe teritoriul Moldovei, fie ele moldoveni (adică pământeni) sau străini. Paragraful 2 al Codului Calimach afirma teritorialitatea dreptului civil moldovenesc, transpunând la nivel legislativ principiul teritorialității cutumelor afirmat atât de dreptul medieval occidental cât și de juristul francez din secolul al XVI-lea, Bertrand D'Argentré și de doctrina olandeză a statutelor din secolul al XVII-lea⁹.

Paragraful 5 al Codului Calimach prevedea, în teza întâi, că „toate mădularile Prințipatului acestuia, de obștie și fără deosebire” erau supuse prevederilor codului. De aceea, continua paragraful 5 în teza a doua, faptele și lucrările săvârșite în străinătate de un pământean a cărui „puterea cea personalnică” era îngădită de dreptul civil moldovenesc, nu produceau efecte juridice în Moldova. Conform primei note atașate paragrafului 5 în ediția grecească a Codului Calimach, prin „personalnică putere” se înțelegea „slobozenia cea unită cu puterile sufletești și trupești, cu vrîsta și starea politicească a unui om; pe care slobozenie avîndu-o cineva, fără de nici o oprire poate săvîrși fapte legiuite.” Aceeași primă notă atașată paragrafului 5 al Codului Calimach enumera și persoanele fizice lipsite complet de „personalnică putere”. Acestea erau: nevârstnicii (băieții până la 14 ani și fetele până la 12 ani), sprevârstnicii (persoanele fizice între 12 sau 14 ani și 25 de ani), cei smintiți la minte și risipitorii puși sub curatelă prin hotărâre judecătorească¹⁰. Așadar „personalnica putere” reprezenta capacitatea juridică de exercițiu a persoanei fizice. Deci, reformulând primele două teze ale paragrafului 5 al Codului Calimach, descoperim următoarea regulă de drept internațional privat: *prevederile codului erau obligatorii pentru toți moldovenii (membrii principatului), capacitatea juridică a acestora fiind supusă legii moldovenești și în străinătate, pentru actele juridice săvârșite acolo*. Teza a treia a paragrafului 5 introducea alte două reguli de drept internațional privat: „iar avînd pământeanul puterea cea personalnică de nu va fi păzit numai forma cea pe dinafară [s.n.], ci va fi urmat după aceea în țară străină obicinuită formă, atunce nu se pot surpa acele fapte a lui numai pentru o pricină ca aceasta, ci vor avea și aici în patria sa tărie legiuită.” Potrivit celei de-a doua note atașate paragrafului 5 al Codului Calimach, în ediția sa grecească, „forma cea pe dinafară” a unei

⁹ Yvon Loussouarn, Pierre Bourel, Pascal de Vareilles-Sommières. *Droit international privé*. 8e édition, Éditions Dalloz, Paris, 2004, pp. 85 și 91-96.

¹⁰ Asupra sensurilor noțiunilor de „nevârstnic” și „sprevârstnic” a se consulta paragraful 33 din Codul Calimach și Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. *Istoria dreptului românesc*. Vol. II, Partea întâi. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, p.245.

„fapte legiuite” desemna „tot ce nu este ființă a unei fapte legiuite, ci este numai o adăugire spre înlesnirea și statornicirea dovezii”. Cea de-a doua notă dădea și exemplul unui testament întocmit în străinătate de un moldovean capabil, cu respectarea formalităților prevăzute de obiceiul statului unde se afla. Acest testament era recunoscut ca valid și în Moldova, în ciuda faptului că nu îndeplinea condițiile de formă impuse de legile moldovenești. Prin urmare, cea de-a treia teză a paragrafului 5 a Codului Calimach introducea regula de drept internațional privat conform *căreia condițiile de formă ale actelor juridice încheiate de moldoveni în străinătate erau supuse legii locului de încheiere (locus regit actum)*. Formularea celei de-a treia teze a paragrafului 5 este mult mai complexă decât pare la prima vedere, ascunzând, pe lângă norma conflictuală privind forma actelor juridice și o a doua normă conflictuală privind condițiile de fond ale actului juridic încheiat de un moldovean în străinătate. Teza a treia a paragrafului 5 pornește de la ipoteza moldoveanului, capabil după legea moldovenească, care, încheind un act juridic în străinătate, încalcă *doar condițiile de formă* prescrise de aceeași lege pentru actul respectiv. Aceasta presupune, însă, că moldoveanul a respectat condițiile de fond prescrise de legea moldovenească pentru actul respectiv. Așadar, în concepția redactorilor Codului Calimach, *actele juridice încheiate de moldoveni în străinătate, erau supuse, din punct de vedere al condițiilor de fond, legii moldovenești, adică legii personale a acestora*.

Paragraful 6 al Codului Calimach prevedea că pentru a se determina măsura în care străinii aflați pe teritoriul Moldovei („petrecând în pământul acesta”) erau supuși normelor codului moldovenesc trebuia consultat capitolul următor.

Cercetând textul Capitolului întâi („Pentru driturile ce privesc cătră personalnicele însușiri și legături”) al Părții întâi a Codului Calimach am descoperit trei paragrafe ce îi privesc pe străini. Potrivit paragrafului 45, străinii aveau aceleași drepturi și obligații civile ca și pământenii cu excepția acelor drepturi a căror dobândire era condiționată de către lege de calitatea de pământean sau de cea de creștin ortodox (cum ar fi spre exemplu dreptul de a ocupa funcții publice sau dreptul de proprietate asupra moșiilor). Ar fi util să stabilim în acest punct care erau drepturile civile ale pământeanului și cum se dobândeau această calitate. Conform paragrafului 44 al Codului Calimach, calitatea de „pământean” atrăgea după sine „desăvârșita întrebuițare a politiceștilor drituri” (adică a tuturor drepturilor civile). Același paragraf 44 arăta că atributul de „pământean” se transmitea prin naștere. Așadar, în concepția paragrafului 45 coroborat cu paragraful 44 din Codul Calimach, *străinii se bucurau în Moldova de toate drepturile civile acordate moldovenilor cu excepția*

celor pentru a căror dobândire legea cerea fie calitatea de pământean, fie calitatea de creștin ortodox. Paragraful 46 al Codului Calimach dispunea: „Dacă străinul va săvârși în pământul acesta vreo faptă legiuită, prin care se îndatorește o parte numai sau amândouă părțile între ele, atunci se judecă fără nici o deosebire după această Codică”. Noțiunea de „faptă legiuită” o putem elucida folosind nota atașată paragrafului 4 al codului, în ediția sa grecească, notă care preciza: „Așadar, dacă de la o faptă vor lipsi cele de trebuință temeuri, adică forma cea pe dinlăuntru cerșută de legi, atunci nici cum nu se poate statornici pe acea faptă urmări legiuite. Deci, dar oricare tocmală fără sloboda voe și buna primire a amânduror părților, cum și orișicare vânzare și cumpărătură care n-ar avea cele de trebuință temeuri, nu sînt socotite de tocmeală de vânzare și cumpărătură, nici alcătuiesc urmări legiuite”. Prin urmare, „fapta legiuită” era, în concepția autorilor Codului Calimach, echivalentul „actului juridic”. Reformulând dispoziția din paragraful 46 al Codului Calimach, putem spune că legea care governa actele juridice unilaterale sau bilaterale ale străinilor încheiate pe teritoriul Moldovei era întotdeauna Codul Calimach. Coroborând dispozițiile paragrafelor 46, 45, 6 și 2, concluzionăm că *atât condițiile de fond cât și cele de formă ale actelor juridice încheiate de străini pe teritoriul Moldovei erau guvernate de prevederile materiale ale Codului Calimach. Aceasta înseamnă că și capacitatea juridică a străinului de a încheia pe teritoriul Moldovei acte juridice unilaterale sau bilaterale era determinată potrivit Codului Calimach și nu potrivit legii statului al cărui cetățean sau supus era străinul respectiv. În concepția autorilor Codului Calimach, numai legea moldovenească avea efect extrateritorial, în materia stării și capacității juridice a moldovenilor și a condițiilor de fond ale actelor juridice încheiate de moldoveni, fără a i se recunoaște legii naționale a străinilor același efect în materiile corespondente.* Această concepție era asemănătoare cu cea a redactorilor articolului 3 al Codului civil francez (1804). Paragraful 47 al Codului Calimach dispunea ca deosebirea credințelor religioase să nu influențeze drepturile civile ale particularilor dacă legile nu au stabilit vreo „deosebire”, din anumite motive. Se relua, astfel, o idee deja menționată în paragraful 45 al Codului Calimach.

În lumina prevederilor de mai sus și a altor dispoziții ale Codului Calimach sau ale altor acte normative ulterioare, putem contura *condiția juridică a străinului în Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea.* Astfel, pe teritoriul Moldovei, capacitatea juridică a străinului era reglementată de prevederile legilor moldovenești, la fel ca și actele juridice pe care le putea încheia străinul acolo. În esență, străinul avea aceleași drepturi civile ca și moldoveanul cu excepția celor pentru care legea moldovenească cerea calitatea

de pământean sau (și) pe cea de creștin ortodox. Dintre drepturile civile negate străinului din cauza condiționării lor de îndeplinirea uneia sau ambelor condiții de mai sus amintim: dreptul de a ocupa funcții publice (amintit ca exemplu de drept rezervat pământenilor în paragraful 45 al Codului Calimach), dreptul de proprietate veșnică asupra moșiilor, drept care nu putea avea drept titular un armean sau un evreu (paragraful 1430 al Codului Calimach)¹¹, dreptul de a contracta o căsătorie (paragraful 91 al Codului Calimach interzicea căsătoria creștinilor cu necreștinii și a creștinilor pravoslavnici cu creștinii de altă dogmă¹², în vreme ce paragraful 120 pct. 3 al codului, considera diferența religioasă drept un motiv de desfacere a logodnei), dreptul de a fi tutore (paragraful 260 al Codului Calimach) precum și dreptul de a figura ca martor al testamentului oral (paragraful 752 al Codului Calimach interzicea creștinului aparent sau persoanei de altă religie decât cea creștină să mărturisească în testamentul oral al unui creștin). Se impune să observăm însă că multe din incapacitățile menționate mai sus operau nu doar pentru străini ci și pentru pământeni, în situația în care aceștia erau de o altă confesiune decât cea ortodoxă (pravoslavnică). În sprijinul acestei idei, invocăm, pe lângă cele arătate în nota de subsol 12, *Circulara nr. 35 din 29 mai 1859 a Ministerului Dreptății* care arăta că, în urma Convenției de la Paris din 1858, paragrafele 45, 1430 și 1431 din Codul Calimach au fost modificate în sensul că *pământenii de orice rit creștin* sunt capabili să dobândească orice fel de bunuri, din moment ce sunt îndreptățiți să exercite drepturile politice legate de acestea¹³. Prin *Legea din 20 august 1864*, s-a recunoscut dreptul străinilor de a cumpăra imobile în nou-formata Românie numai dacă statul de cetățenie al străinilor acorda românilor acest drept. Dar această lege nu se aplica și izraeliților pământeni, care deși nu aveau drepturi politice în România, nu aveau nici cetățenia altui stat și nici nu aveau un stat propriu. Așadar, chiar și sub imperiul *Legii din 20 august 1864*, izraeliții pământeni puteau dobândi imobile urbane.¹⁴

¹¹ Potrivit paragrafului 1431 al Codului Calimach, jidovii aveau voie să dobândească în proprietate prin cumpărare numai case și prăvălii urbane, în vreme ce armenilor li se îngăduia să dobândească în proprietate și vii în podgorii.

¹² Interdicția căsătoriei creștinilor de dogme diferite a fost reconfirmată prin *Circulara Ministerului Dreptății din 26 martie 1851*, potrivit căreia căsătoriile dintre ortodocși și catolici nu sunt nici autorizate și nici recunoscute (a se consulta Colectivul Pentru Vechiul Drept Românesc. *Codul Calimach*. Ediție critică. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p.872).

¹³ Colectivul Pentru Vechiul Drept Românesc. *Codul Calimach*. Ediție critică. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p.872.

¹⁴Ibidem, p. 925.

Potrivit art. 427¹⁵ al *Regulamentului organic al Moldovei* (1831, revizuit în 1835), „românii se vor împărtăși în Moldova de aceleași dreptăți pe cât și moldovenii în Țara Românească. Dritul de a pute câștiga averi mișcătoare și nemișcătoare este slobod la lăcuitorii amânduror prințipaturilor”. Așadar, în temeiul principiului „compatriotirii”, locuitorii Țării Românești nu erau considerați străini în Moldova, ci în virtutea istoriei, religiei, limbii și obiceiurilor comune (art. 425 din *Regulamentul organic al Moldovei*), aveau un statut juridic foarte asemănător sau chiar identic cu cel al moldovenilor.

Tot *Regulamentul organic al Moldovei*, în ediția sa revizuită în 1835, introducea după art. 430, „Anexa Litera X” care reglementa procedura împământenirii străinilor. Împământenirea (adică obținerea calității de pământean) era de două tipuri: completă sau mare (ce conferea toate drepturile politice și civile atașate calității de moldovean) și parțială sau mică (ce conferea numai drepturile civile, fără cele politice). Potrivit art. IV, alineatul 2, împământenirea mare era acordată doar străinilor de religie creștină ortodoxă sau a celor care se botezau în această religie. Erau exceptați de la obligația convertirii la ortodoxism, soldații „miliției pământești.” Împământenirea mică era acordată fie negustorilor străini din momentul în care se înscriau în breslele locului și plăteau licențele și cheltuielile comunale¹⁶ (Art. VI), fie străinilor cărora împământenirea mare nu le era accesibilă din cauza religiei sau pentru că nu și-au dovedit „destoinicia” și talentul folositor țării ori pentru că nu au avut „o purtare cinstită”, în termenul prevăzut de lege, după obținerea drepturilor civile aferente calității de pământean (art. IV, alineatul 1). În vederea împământenirii, străinul creștin trebuia să facă o cerere către ocârmuire, în care să consemneze „capitalurile lui, averea ce are aiurea, cum și condiția sau meșteșugul său prin care ar putea fi folositor țării” (Art. II). La solicitarea Domnului, cererea era verificată de Obșteasca Obișnuită Adunare, care întocmea un raport (Art. III). Potrivit Art. IV, dacă Obșteasca Obișnuită Adunare întocmea un raport favorabil, străinul dobânda drepturile civile ale pământeanului (împământenire mică). Dacă străinul era creștin ortodox și dacă își dovedea destoinicia, utilitatea și cinstea într-un termen de 10 ani din momentul depunerii cererii (termen redus la șapte ani pentru străinul căsătorit cu o boieroaică, potrivit Art. V¹⁷), atunci

¹⁵ Academia Română. Institutul de Istorie „A.D.Xenopol”. *Regulamentul organic al Moldovei*. Ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău cu sprijinul lui Corneliu Istrati. Editura Junimea, Iași, 2004, pp.338 și 564.

¹⁶ Redactarea articolului VI indică *împământenirea parțială de drept* a negustorului străin din momentul înscrierii lui în breasla moldovenească și a plății impozitelor datorate Moldovei.

¹⁷ Potrivit acestui articol, căsătoria cu o boieroaică pământeancă nu mai conferea de drept și calitatea de pământean.

obținea, prin diplomă, împământenirea mare (adică și drepturile politice asociate calității de moldovean). Conform art. VII, orice străin împământenit în temeiul obiceiului urmat până în 1835¹⁸, își putea exercita în mod deplin drepturile civile și politice izvorâte din calitatea de moldovean, ca și cum ar fi dobândit această calitate în temeiul normelor Anexei Litera X a *Regulamentului organic al Moldovei*¹⁹.

Pentru a completa și încheia problema situației juridice a străinului în Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea, se impune să semnalăm prevederile paragrafului 2009 al Codului Calimach și ale *Anaforalei Ministerului Dreptății nr. 5482 din 7 octombrie 1852*. Potrivit paragrafului 2009 al Codului Calimach, creditorii supuși ai puterilor străine beneficiau de acele drepturi asupra pământurilor faliți (prevăzute în anexa Codului Calimach privind concursul creditorilor), pe care legislația statului de cetățenie a străinilor le acordau moldovenilor creditori asupra faliților străini. Prin *Anaforaua Ministerului Dreptății nr. 5482 din 7 octombrie 1852* se interzicea supușilor străini să părăsească Moldova fără a-și lăsa vechil (adică un avocat sau un mandatar) în loc²⁰.

Până în acest moment, am descoperit în Codul Calimach norme conflictuale referitoare la starea și capacitatea pământeanului, la forma actelor juridice, la condițiile de fond ale actelor juridice încheiate de pământeni în străinătate, la starea și capacitatea străinilor și a actelor juridice încheiate de aceștia pe teritoriul Moldovei. Ce se întâmplă, însă, cu bunurile? Există vreo normă juridică care să ofere soluția conflictelor de legi apărute în materia bunurilor?

Da, există o astfel de normă conflictuală, numai că ea trebuie căutată în Partea a II-a a codului („Pentru dritul lucrurilor”). Potrivit paragrafului 396 al Codului Calimach, *bunurile imobile erau supuse legilor locului unde se aflau (lex rei sitae), în vreme ce toate celelalte bunuri erau supuse „acelor legi cărora*

¹⁸ Împământenirea unui străin se putea realiza până în 1835 prin dobândirea proprietății (individuale sau colective) asupra terenului agricol și cultivarea lui sau prin căsătoria cu o boieroaică. A se vedea în acest sens Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. *Istoria dreptului românesc*. Vol. II, Partea întâi. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, p.233. Potrivit paragrafelor 93 și 1430 din Codul Calimach, ambele modalități de împământenire presupuneau religia creștină ortodoxă a străinului.

¹⁹ Academia Română. Institutul de Istorie „A.D.Xenopol”. *Regulamentul organic al Moldovei*. Ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău cu sprijinul lui Corneliu Istrati. Editura Junimea, Iași, 2004, pp.566-567.

²⁰ Colectivul Pentru Vechiul Drept Românesc. *Codul Calimach*. Ediție critică. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p.872.

este supusă persoana proprietarului lor” (adică *legilor care guvernau starea și capacitatea proprietarului*). Din cele de mai sus, cunoaștem că străinul aflat pe teritoriul Moldovei, era supus atât în materia capacității juridice cât și a actelor juridice pe care le încheia în Moldova, prevederilor Codului Calimach. Așadar, pentru străinii aflați pe teritoriul Moldovei, numai imobilele puteau fi guvernate de o lege străină, dacă erau situate în străinătate, în vreme ce mobilele erau guvernate de prevederile Codului Calimach. Pe cale jurisprudențială (*Decizia nr. 177 din 11 iunie 1864 a Înaltei Curți de Casație și Justiție, Secția civilă*) s-a decis că natura mobilă sau imobilă a bunului în litigiu determina atât competența jurisdicțională a instanțelor judecătorești cât și legea aplicabilă litigiului respectiv („toate procesele privitoare la un imobil nu se pot judeca decât după legile și de către tribunalele locale, fără deosebire dacă părțile care se judecă sînt străine sau pămîntene, căci art. 287 din R.O. și paragraful 396 din Codul civil prescriu că, numai pentru pricinile curat personale, reclamantul este ținut să se judece la forul locuinței pîrîtului...”²¹).

Sintetizând dispozițiile paragrafelor Codului Calimach, prezentate mai sus, obținem următoarele *norme de soluționare a conflictelor de legi*:

1. Codul Calimach se aplica tuturor persoanelor de pe teritoriul Moldovei, fie pămînteni sau străini;
2. În vreme ce capacitatea juridică a moldoveanului era cîrmuită de legile Moldovei și în străinătate, capacitatea juridică a străinului de a încheia actelor juridice pe teritoriul Moldovei era supusă legilor moldovenești;
3. Actele juridice încheiate în străinătate de către moldoveni erau guvernate de legea moldovenească (care era și lege personală), în materia condițiilor de fond și de legea locului de încheiere, în materia condițiilor de formă;
4. Actele juridice încheiate pe teritoriul Moldovei erau guvernate, atât sub aspectul condițiilor de fond cât și sub aspectul celor de formă, de legile Moldovei;
5. Codul Calimach îi acorda străinului creditor aceleași drepturi asupra moldovenilor falșiți pe care legislația statului de cetățenie a străinului le acorda creditorilor moldoveni asupra străinilor falșiți;
6. Bunurile imobile erau guvernate de legea situării lor, în vreme ce bunurile mobile erau supuse legii personale a proprietarului

²¹ Ibidem, p.907.

(care era întotdeauna legea moldovenească cât timp proprietarul se afla pe teritoriul Moldovei).

Aceste reguli conturează o concepție feudală asupra conflictelor de legi, concepție potrivit căreia legile (statutele) erau, ca regulă generală, teritoriale, întrucât rolul cel mai important în stabilirea suveranității revenea pământului și nu persoanei²². Iată de ce Codul Calimach nu folosește pentru moldoveni noțiunea de „cetățean” ori „supus”, mulțumindu-se cu denumirea de „pământean” și iată de ce numai legile moldovenești privind starea și capacitatea au efecte extrateritoriale, dar nu și legile străine cu același obiect. În opinia noastră, Codul Calimach a încercat să combine principiul teritorialității legilor, susținut cu fervoare de jurisconsultul Bertrand D'Argentré în secolul al XVI-lea, cu inovațiile apărute în teoria franceză a statutelor în cursul secolului al XVIII-lea și consacrate prin art. 3 al Codului civil francez din 1804²³.

În acest punct al comunicării noastre se impune să elucidăm importanța practică a acestor norme de drept internațional privat în activitatea jurisdicțională din Moldova primei jumătăți a veacului al XIX-lea. Cât de frecvent se aplicau aceste norme în litigiile cu element de extraneitate apărute în Moldova?

În cursul secolului al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea, statutul de drept internațional public al Moldovei (la fel ca cel al Țării Românești) a cunoscut apogeul degradării sale, degradare accentuată de instaurarea domniilor fanariote. Dacă în practică, Imperiul Otoman considerase, încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, Moldova și Țara Românească drept state aliate (incluse în așa-numita „Casă a Armistițiului”), în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, același imperiu afirma în documentele oficiale că cele două state erau provincii otomane cu un regim administrativ special. Această transformare a statutului internațional al Țărilor Române a fost cauzată de victoria totală a concepției hanefite în dreptul islamic otoman. Pretențiile nejustificate ale Imperiului Otoman cu privire la statutul internațional al Moldovei și Țării Românești au fost sprijinite de marile puteri creștine care erau interesate să obțină extinderea și la Țările Române a avantajosului regim al capitulațiilor (al privilegiilor comerciale) obținute de la Sublima Poartă²⁴.

²² Pentru explicarea fundamentului juridic al principiului teritorialității statutelor a se consulta George Plastara. *Curs de drept civil român pus la curent cu legislația postbelică*. Vol. I, Editura „Cartea Românească”, București, [f.a.], pp.48-49.

²³ Dimitrie Alexandresco. *Principiile dreptului civil român*. Vol. I, Editura Atelierele grafice Socec&Co., Societate Anonimă, București, 1926, p.102.

²⁴ Mihai Maxim. *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*. Editura Enciclopedică, București, 1993, pp.152-157 și 240-241 și Academia de

După încheierea *Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi* (1774) și a *Convenției explicative a tratatului de la Kuciuk-Kainargi* (Aynali Kavak, 1779) între Rusia și Imperiul Otoman, întâi Rusia, apoi Austria²⁵ și ulterior și celelalte puteri creștine au reușit să aplice abuziv prevederile capitulațiilor pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești, trimițând în cele două state românești consuli care, pe lângă atribuții legate de promovarea comerțului, aveau și competență jurisdicțională deplină în procesele dintre protejații lor sau dintre protejații lor și protejații altei puteri²⁶. Adesea, consulii pretindeau competența jurisdicțională și în litigiile dintre un protejat de-al lor și un pământean, nefiind mulțumiți doar cu asistența protejatului pe întreaga durată a procesului și cu participarea la deliberările judecătorilor moldoveni (așa cum se întâmpla mai ales după 1845). De asemenea, consulii se străduiau să submineze eficiența și credibilitatea instanțelor moldovenești pe diverse căi dintre care amintim: contestarea hotărârilor judecătorești prin refuzarea recunoașterii și executării lor în statul pentru care lucrau sau intervențiile pe lângă Înalta Poartă pentru ca Domnul să fie silit să se amestece în mersul justiției, în folosul unui protejat străin²⁷. Atât de eficiente au fost manevrele de discreditare a instanțelor moldovenești, încât mulți moldoveni preferau să cumpere, contra unor taxe serioase, legitimații de supușenie față de o putere străină al cărei consul să le apere interesele prin mijloace licite sau ilicite în procesele care li se intentau. Practica aceasta a luat o asemenea amploare, încât în 1813, Înalta Poartă emitea un firman prin care îi recunoștea ca străini numai pe locuitorii unui alt stat, excluzând din această categorie raialele (adică supușii, categorie în care erau incluși și moldovenii) ce cumpăraseră calitatea de sudit prin patente eliberate abuziv de consulate.

Domnitorii Moldovei s-au împotrivit tendinței consulilor de a-și asuma competența jurisdicțională exclusivă în litigiile dintre pământeni și supuși ai statului pe care îl reprezentau. Pe această linie s-au înscris înființarea între 1792-1793 a unei instanțe speciale menite să rezolve litigiile de drept internațional privat (instanță numită *Departamentul Străinilor Pricini*) ori interdicția

Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. *Istoria dreptului românesc*. Vol. II, Partea întâi. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, pp.223-224.

²⁵ Harald Heppner. *Austria și Principatele Dunărene (1774-1812). O contribuție la politica Sud-Est Europeană a Habsburgilor*. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2000, pp.42-47.

²⁶ Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. *Istoria dreptului românesc*. Vol. II, Partea întâi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, p.238, nota de subsol 49.

²⁷ *Ibidem*, p.238, nota de subsol 49 și Valentin Al. Georgescu și Petre Strihan. *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831). Partea I., Organizarea judecătorească. Vol. II (1740-1831)*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, p.61-62.

translatorilor consulatelor de a asista la deliberările judecătorilor (*Circulara Ministerului Dreptății din 9 iunie 1859*)²⁸. În 1832, *Departamentul Străinilor Pricini* a fost desființat, iar competența jurisdicțională de drept internațional privat au obținut-o, în temeiul art. 297 al *Regulamentului organic al Moldovei*, instanțelor ordinare moldovenești²⁹.

În ciuda acestor eforturi, jurisdicția consulară s-a menținut de jure pe teritoriul Moldovei și pe teritoriul Valahiei, până la cucerirea independenței României, deși de facto, instanțele românești au refuzat încă înainte de 1877, imixtiunea consulilor în judecarea pricinilor dintre români și străini invocând lipsa de temei legal a jurisdicției consulare după Convenția de la Paris din 1858³⁰. În aceste condiții, se impune concluzia conform căreia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, un număr restrâns de litigii cu element de extraneitate erau soluționate de instanțele moldovenești competente³¹, potrivit normelor conflictuale edictate în *Codul Calimach*. Majoritatea litigiilor care implicau supuși ai marilor puteri creștine sau bunuri imobile aflate pe teritoriul acestora erau soluționate de consuliile puterilor respective, după normele conflictuale proprii. În opinia noastră, teritorialismul excesiv al sistemului de rezolvare a conflictelor de legi prevăzut de *Codul Calimach* a fost un factor ce a menținut jurisdicția consulară în Moldova. La urma urmei, ce consul francez, britanic, austriac sau rus ar fi recunoscut competența instanțelor moldovene de a judeca litigiul dintre un cetățean propriu și un moldovean, știind că, în acest fel, capacitatea personală a cetățeanului propriu și actul sau actele juridice în litigiu ar fi fost judecate după *Codul civil al Moldovei* (stat aflat sub suzeranitate otomană și considerat, adesea, de Sublima Poartă drept o provincie otomană cu un statut administrativ special)?

În temeiul art. 1912 al *Codului civil român*, toate prevederile de drept internațional privat ale *Codului Calimach* au fost abrogate în decembrie 1865,

²⁸ Valentin Al. Georgescu și Petre Strihan. *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831). Partea I., Organizarea judecătorească. Vol II (1740-1831)*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, pp.61 și 87.

²⁹ Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. *Istoria dreptului românesc*. Vol. II, Partea întâi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, p.238, nota de subsol 50.

³⁰ Valentin Al. Georgescu și Petre Strihan. *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831). Partea I., Organizarea judecătorească. Vol II (1740-1831)*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, p 62.

³¹ Adică fie de Departamentul Străinilor Pricini până în 1832, fie de instanțele ordinare, după această dată.

întrucât prin art. 2 al *Codului civil român* se stabileau următoarele norme de rezolvare a conflictelor de legi:

„Numai imobilele aflătoare în cuprinsul teritoriului României sunt supuse legilor române chiar când ele se posedă de străini.

Legile relative la starea civilă și la capacitatea persoanelor urmăresc pe români chiar când ei își au reședința în străinătate.

Forma exterioară a actelor este supusă legilor țării unde se face actul”³². Comparând dispozițiile art. 2 al *Codului civil român* cu cele ale paragrafelor 396 și 5 din Codul Calimach, se observă că trei din cele șase norme conflictuale ale Codului Calimach au fost preluate, parțial sau total, în Codul civil român. Totuși redactarea art. 2 din Codul civil român este inferioară, ca tehnică legislativă, formulării paragrafelor 396, 45, 46 și 2009 din Codul Calimach, întrucât art. 2 nu menționa nimic despre legea aplicabilă bunurilor mobile, stării și capacității străinilor, actelor juridice încheiate de străini în România sau cererilor creditorilor străini asupra falșilor români³³. A fost nevoie de contribuția doctrinei pentru a lămuri aceste chestiuni, pe când Codul Calimach rezolva expres aceste probleme, chiar dacă într-o manieră feudală, excesiv de teritorialistă.

THE PRIVATE INTERNATIONAL LAW RULES OF MOLDAVIA IN THE FIRST HALF OF THE 19-TH CENTURY

Abstract

The Moldavian choice-of-law rules were provided by the *Civil Code of the Principality of Moldavia* (the Code Calimach), enforced on October 1, 1817). Summarizing the provisions of paragraphs 2,5,6, 45, 46, 396 and 2009 of the Code Calimach, we discover the following choice-of-law rules:

- A. The Code Calimach governed all the inhabitants of Moldavia, whether they were Moldavians or foreigners;
- B. The Moldavian citizen's legal capacity was governed by the Moldavian law even abroad, while the foreigner's legal capacity to conclude juridical acts on Moldavian soil, was subjected to the Moldavian law;

³² Apud Mihai V. Jakotă. *Drept internațional privat*. Vol. I, Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 1997, p.85.

³³ George Plastara. *Curs de drept civil român pus la curent cu legislația postbelică*. Vol. I, Editura „Cartea Românească”, București, [f.a.], pp.49-51.

- C. The juridical acts concluded abroad by a Moldavian citizen were governed, in their substance, by the Moldavian law and in their form, by the law of the state where the act was concluded;
- D. The juridical acts concluded on the territory of Moldavia were subjected to the Moldavian law, both in their substance and in their form;
- E. The Code Calimach granted to a foreign creditor the same rights over a Moldavian bankrupt debtor which were granted by the foreigner's national law to a Moldavian creditor in the same situation;
- F. Immovables were governed by the law of the place where they were situated, while the movables were subjected to the owner's personal law (which was always the Moldavian law as long as the owner was on Moldavian soil).

According to paragraph 45 of the Code Calimach, foreigners had the same civil rights as Moldavians, with the exclusion of those rights for which the Moldavian law required either the Moldavian citizenship or the attribute of Orthodox Christian (or both conditions).

These provisions of the Code Calimach were abolished on December 1, 1865, when the Romanian Civil Code was enforced.

